

РЕЦЕНЗІЯ

провідного наукового співробітника Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Боярська лісова дослідна станція», доктора економічних наук, професора Василя ГОЛЯНА на дисертацію Олександра МІРОШНИЧЕНКА на тему: «Державне регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка»

Актуальність теми дисертації. В умовах воєнного часу, поглиблення децентралізаційних процесів та завершення процесу створення мережі укрупнених сільських територіальних громад надзвичайно актуалізується проблема прискорення темпів сільського розвитку, оскільки саме сільські території виступають основою української ідентичності та головним ареалом концентрації природного багатства країни. Галузеві та відтворювальні регіони в сільськогосподарському виробництві як базовій ланці сільської економіки, а також уповільнені темпи інфраструктурного облаштування комунальної сфери та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу не дозволяють повною мірою використати резерви соціально-економічного піднесення села. Земельна дерегуляція 2021 року, котра призвела до передачі земель сільськогосподарського призначення державної власності поза межами населених пунктів у комунальну власність, створила додатковий резерв для соціально-економічного піднесення сільських поселень, оскільки громади отримали значний територіальний ресурс для активізації ділової активності. Водночас існуюча система державного регулювання сільського розвитку не оперує критично необхідним набором стимулюючих підойм для того, щоб комунальні сільськогосподарські землі використати на максимально ефективній основі для прискорення темпів соціально-економічного піднесення сільських поселень. Виникає необхідність у формуванні сучасного інструментарію державного регулювання сільського розвитку, який охоплюватиме широкий спектр методів, інструментів та важелів прямого та непрямого стимулювання комплексного та збалансованого розвитку сільської економіки з метою забезпечення ефективнішого використання наявного соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу. Потрібна така модель державного регулювання сільського розвитку, яка поєднуватиме кращі європейські практики та передовий вітчизняний досвід соціально-економічного розвитку сільської поселенської мережі. З огляду на сказане та, враховуючи сучасні реалії соціально-економічного розвитку українського села, й була обрана тема дисертації Олександра Мірошніченка, що свідчить про її актуальність та своєчасність, а також відповідність наявним викликам сьогодення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і пропозицій дисертації, їх достовірність та новизна. Високий рівень обґрунтованості та достовірності отриманих результатів дисертації підтверджується застосуванням широкого набору методів наукового пізнання, що дало можливість критично переосмислити існуючі теоретико-прикладні підходи до формування механізмів державного регулювання сільського розвитку, опрацювати значні масиви статистичного та фактологічного матеріалу, який відображає окремі аспекти соціально-економічного розвитку села, обґрунтувати авторське бачення перспектив удосконалення регуляторного впливу на темпи і пропорції розширеного відтворення потенціалу сільської економіки. На основі використання прийомів аналізу і синтезу, індукції і дедукції, порівняння, аналогії та абстрагування автору вдалося на високому теоретико-методологічному рівні розкрити сутність та зміст категорій

«державне регулювання», «сільський розвиток», «сільські території», «децентралізація». Використавши метод причинно-наслідкового зв'язку, абстрактно-логічний метод і метод групування, Олександр Мірошніченко проаналізував передовий іноземний досвід регулювання сільського розвитку на предмет його імплементації у вітчизняну практику регуляторного впливу на соціально-економічний розвиток сільських поселень. На основі застосування методів порівняння та економіко-математичного моделювання автором вдалося виявити ключові параметри налагодження співпраці України та Організації економічного співробітництва та розвитку в питаннях прискорення темпів соціально-економічного піднесення села.

До основних результатів дисертації, котрі відзначаються новизною, слід віднести: 1) удосконалення визначення поняття «сільський розвиток», згідно якого сільський розвиток розглядається як комплексний процес покращення якості життя та економічного благополуччя сільських територій і їхніх мешканців, який базується на засадах сталого розвитку агропромислового сектору, сприяє підвищенню продуктивності праці та якості виробленої продукції, а також розвитку інфраструктури, збереженню та відтворенню природних ресурсів і впровадженню інноваційних технологій в агросекторі; 2) розроблення концептуальних засад розвитку сільських територій, які передбачають забезпечення комплексності розвитку інфраструктури, модернізацію та покращення технологічного оснащення аграрного сектору, створення сприятливих умов для розвитку малих і середніх підприємств, залучення інвестицій, вирішення проблем освіти, соціальної підтримки населення, екології, а також забезпечення соціальної справедливості та участі місцевого населення в процесі прийняття рішень; 3) ідентифікацію ключових пріоритетів, які мають враховуватися для налагодження ефективного державного регулювання сільського розвитку, і передбачати удосконалення інституційно-правового забезпечення державного регулювання сільського розвитку, координацію державної аграрної політики, моніторинг усіх сфер сільського розвитку, організацію ефективного інформаційного забезпечення державного контролю за виконанням рішень щодо державного регулювання сільського розвитку в Україні; 4) типізацію сільських регіонів, згідно якої виокремлено розташовані поблизу міст і віддалені сільські регіони; 5) визначення напрямів співпраці України й Організації економічного співробітництва та розвитку, головними серед яких є: робота над законодавчим забезпеченням реформи децентралізації для приведення її у відповідність із нормами ЄС і світового співтовариства та розширення можливостей подальшої імплементації передових міжнародних практик; 6) розроблення операційного плану державного регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації, який охоплює ресурси, заходи, операційні підходи, стратегічні операційні пріоритети.

Аналіз змісту дисертації. Дисертація Олександра Мірошніченка складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків (після кожного розділу та загальних висновків), списку використаних джерел та додатків. Перший розділ «**Теоретико-методичні засади регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації**» охоплює категоріально-понятійний апарат і нормативно-правові аспекти децентралізації, зокрема автором ідентифіковано ознаки політичної, адміністративної та фіскальної децентралізації, виділено основні форми адміністративної децентралізації; методичні основи державного регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації, які містять основні концептуальні підходи до визначення поняття «державне регулювання економіки», систематизацію функцій, інструментів, методів, сфер і об'єктів регулювання сільського розвитку, типологізацію сільських регіонів, специфікацію показників потенційних можливостей розвитку сільських

територій; основні засади соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах децентралізації, що охоплюють основні завдання процесу децентралізації, методичні підходи до оцінювання ефективності соціально-економічного розвитку сільських територій, соціально-економічні важелі державного регулювання сільського розвитку, порівняльну характеристику підходів до формування та реалізації окремих елементів державної регіональної політики в межах реалізації Державної стратегії регіонального розвитку. Другий розділ **«Аналіз стану та особливості використання зарубіжного досвіду регулювання процесів сільського розвитку»** передбачав аналіз стану сільського розвитку України та використання підходів до визначення і класифікації сільських територій у країнах ОЕСР, аналіз викликів, тенденцій і можливостей для сільського розвитку країн-учасниць ОЕСР, розкриття змісту співпраці України та ОЕСР. У межах даного розділу проведено емпіричні дослідження, що дали можливість виявити значний потенціал зростання сільських регіонів, але також відмінності між різними типами сільських регіонів щодо рівня продуктивності праці. Третій розділ **«Удосконалення державного регулювання сільського розвитку України»** містить перспективні напрями соціально-економічного розвитку сільських територій в Україні, зокрема пріоритети сталого розвитку сільських територій до 2025 року, пропозиції щодо вдосконалення Концепції розвитку сільських територій, SWOT-аналіз сучасного стану сільських територій, основні причини погіршення соціально-економічного та екологічного стану сільських територій, операційний план державного регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. Теоретичні, методологічні та методичні розробки автора, які пов'язані з розкриттям сутності базових категорій, формуванням набору регуляторів сільського розвитку та розробленням операційного плану державного регулювання розвитку сільських територій значною мірою доповнюють наявний науковий доробок вітчизняних вчених щодо формування сучасного інструментарію регуляторного впливу на соціально-економічний розвиток сільських територій з урахуванням викликів воєнного часу та наслідків поглиблення децентралізації і завершення процесу формування мережі укрупнених сільських територіальних громад.

Теоретичною цінністю відзначається авторське визначення поняття «сільський розвиток», згідно якого сільський розвиток розглядається як комплексний процес покращення якості життя та економічного благополуччя сільських територій, що виступає теоретико-інституційним підґрунтям вибору пріоритетів диверсифікації розвитку сільської економіки як на основі структурної перебудови видів сільськогосподарської, так і несільськогосподарської діяльності.

Проведений Олександром Мірошниченком SWOT-аналіз сучасного стану сільських територій дає можливість виявити сильні та слабкі сторони соціально-економічного розвитку сільських поселень, що виступає передумовою для корекції набору методів, інструментів та важелів державного регулювання сільського розвитку, в тому числі й на основі імплементації передового іноземного досвіду бюджетної підтримки сільських територій.

Підтвердженням прикладної спрямованості дисертації автора є те, що науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення інструментарію державного регулювання сільського розвитку були використані при розробленні Комплексної програми «Конкурентоспроможна Київщина» на 2022–2024 роки, в частині Напрями діяльності та заходи Комплексної програми «Конкурентоспроможна Київщина» на 2022–2024 роки

(довідка про впровадження № 700/24/01/2023 від 17.11.2023 р.), а також використані Боярською територіальною громадою при формуванні програми соціально-економічного розвитку до 2025 року (довідка про впровадження № 02-10/7483 від 29.11.2023 р.).

Виходячи з необхідності формування сучасного інституційного підґрунтя участі сільського населення у процесах соціально-економічного піднесення села, вагоме значення для теорії і практики удосконалення регуляторного впливу на ділову активність сільських територій мають науково-практичні рекомендації щодо залучення сільського населення, професійних асоціацій у процесі прийняття рішень при формуванні та реалізації політики сільського розвитку, зокрема на місцевому рівні, що використовуються у практичній діяльності Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України та її членів (довідка про впровадження № 156/Д від 16.11.2023 р.).

Квінтесенцією важливості отриманих у дисертації Олександра Мірошниченка нових наукових результатів для теорії і практики державного регулювання сільського розвитку також виступає їх впровадження у навчальний процес Національного університету біоресурсів і природокористування України, зокрема при розробленні навчальних програм і викладанні навчальної дисципліни «Економічне управління сільським розвитком» за спеціальністю 051 «Економіка» (довідка про впровадження № 158/1-2 від 30.10.2023 р.).

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Теоретичні та прикладні результати дисертації опубліковано в 11 наукових працях, з яких 6 статей у наукових фахових виданнях України та 5 тез наукових доповідей. Опубліковані результати повною мірою віддзеркалюють зміст дисертації та відображають наукову новизну, що свідчить про повноту викладення наукових положень, висновків та рекомендацій у наукових публікаціях у відповідності з існуючими нормативними вимогами.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація є завершеною, самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею із достовірними та обґрунтованими для економічної науки результатами, які виносяться автором на публічний захист. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела. У роботі відсутнє привласнення чужих ідей, результатів або слів без оформлення належного цитування. Отже, у дисертації Олександра Мірошниченка відсутні порушення правил академічної доброчесності.

Питання для дискусійного обговорення та недоліки дисертації щодо її змісту та оформлення. У цілому позитивно оцінюючи наукове та практичне значення одержаних результатів дисертації, слід звернути увагу на деякі дискусійні положення, серед яких варто відмітити:

1. У дисертації при розкритті змісту основних типів децентралізації спостерігається певна семантична невідповідність (с. 27–29, рис. 1.2). Зокрема, виходячи з рис. 1.2 одним з основних типів децентралізації розглядається фіскальна децентралізація, а у текстовому матеріалі автор говорить про фінансово-бюджетну децентралізацію, яка охоплює п'ять основних форм: самофінансування або компенсація збитків виробництва через оплату користувачами послуг; часткове фінансування або виробництво, за допомогою яких користувачі беруть участь у наданні послуг і розвитку інфраструктури через фінансові внески або внесок робочої сили; розширення місцевих доходів (наприклад, податок на нерухомість, продаж або непрямі платежі); трансферти, що переміщують загальні доходи від податків, надані центральним урядом місцевим органам влади для загального або специфічного використання; надання дозволу на муніципальні запозичення

або мобілізацію грошових фондів місцевих органів влади через гарантування займу або кредитування. Тому потребує додаткового пояснення автора наступна позиція: чи він ототожнює фіскальну децентралізацію з фінансово-бюджетною, чи розглядає фіскальну децентралізацію складовою фінансово-бюджетної децентралізації або ж навпаки.

2. На с. 57, рис. 1.3 автором приведені функції сільського розвитку, необхідні для розвитку сільських територій. Такими функціями, за його думкою, виступають: суспільно-політична, соціально-економічна, відроджувальна, консолідуюча, психологічна. Виходячи з того, що сільські території виступають ключовим ареалом концентрації природно-ресурсних благ та формують основу асиміляційного потенціалу в цілому, доцільно було б виокремити еколого-асиміляційну функцію сільського розвитку. Це також детермінується і глобальними трендами боротьби з глобальним потеплінням.

3. У табл. 3.1, с. 172–173 автор провів SWOT-аналіз сучасного стану сільських територій, виходячи з природно-ресурсних, трудових, виробничо-технічних та інших передумов розвитку цих територій, що дало йому можливість ідентифікувати комплекс сильних та слабких сторін, а також можливостей та загроз. Водночас поза об'єктним спектром даного аналізу опинилися території ризикового землеробства (гірські території, території підвищеного ризику підтоплень населених пунктів та сільськогосподарських угідь, території з перманентним дефіцитом вологи (зона зрошення)).

Водночас приведені зауваження переважно мають дискусійний характер і не впливають на позитивну оцінку дисертації. Вони зумовлені високим рівнем тісноти зв'язку та взаємовпливу між окремими складовими сільського розвитку, а також надзвичайною актуальністю об'єкту та предмету дослідження.

Загальний висновок. Ґрунтовний аналіз результатів дисертації Олександра Мірошніченка свідчить про самостійність, логічну упорядкованість та цілісність проведеного дослідження, його актуальність і своєчасність та високий науково-теоретичний рівень, вагоме прикладне значення для практики державного регулювання сільського розвитку в умовах загострення екзогенних ризиків та поглиблення децентралізації. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації, достатньо повно викладені в опублікованих автором наукових працях. За сукупністю отриманих результатів, які стосуються теоретичних засад та формування прикладного інструментарію державного регулювання сільського розвитку, у дисертації вирішено важливе для економічної науки завдання – розроблено авторський концепт модернізації системи державного регулювання сільського розвитку в урахуванням наслідків поглиблення децентралізації та реформи місцевого самоврядування. У дисертації Олександра Мірошніченка відсутні порушення правил та вимог академічної доброчесності.

Дисертація на тему: «Державне регулювання сільського розвитку в умовах децентралізації» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 283 від 03.04.2019 р. та № 502 від 19.05.2023 р.), наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44

від 12.01.2022 р. (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р. та № 502 від 19.05.2023 р.), а її автор – Олександр Мірошніченко заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка».

Рецензент
провідний науковий співробітник
Відокремленого підрозділу
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
«Боярська лісова дослідна станція»,
доктор економічних наук, професор

Василь ГОЛЯН

